

Handskrift 25. Kyrkoherde Erik Nordbergs arkiv

Volym 25:5:a

Manuskript. Maskinskrivet. Fortsättning av Handskr 25:4.

Åren 1724 - ca 1729.

a) PM: Skolhusbyggen

Publicerad december 2011

Forskningsarkivet, Umeå universitetsbibliotek

(<http://www.foark.umu.se>)

P.M.

till

Dokument rörande Kyrka och Skola i svenska Lappmarken 1724-29

1. Den kungliga förordningen om lappländarnas flitigare undervisning i kristendomen och skolors inrättande där i orten föredrogs i domkapitlet i Härnösand den 11 mars 1724. Domkapitlet vidtog genast åtgärder för insamling av kollekt och bestämmande av platser för de skolor som skulle uppbyggas. En livlig skriftväxling inleddes med landshövdingen i Umeå, prostarna fingo förhållningsorder och vid tingen utsynades lämpliga platser. Dessutom gjordes framställningar till Kungl. Maj:t, Kansliet, Kansliet, Kansliet m.fl.. Tvistefrågor yppades och föranledde de inblandade till framlägga sina synpunkter i skrift. Därigenom framkommo många intressanta synpunkter och fakta.

2. Enligt 1723 års förordning skulle böcker på lappska språket anskaffas till undervisningen. Det blev domkapitlet som fick svara för anskaffande av manuskript. Genom hänvändelse till lappmarksprästerna framkom en del översättningar, men det befanns att stor olikhet rådde mellan de skilda dialekterna. En livlig diskussion utspann sig i frågan om tryckningen, kansliet med censor librorum inkopplades i frågan och en upplysande dialog ägde rum innan det blev något bestämt rörande tryckningen. 1726 utkom de nya böckerna.

3. Prästerna i Lappmarken skulle genom den nya förordningen få bättre befordringsmöjligheter. Därför ägnas uppmärksamhet åt prästerskapet i Lappmarken även efter 1723. Exempel på svårigheterna att vinna befordran från Lappmarken ges av kyrkoherde Olof Graan i Lycksele. Dessa handlingar kunna lämpligen flyttas till ett senare avsnitt.

4. Visitationerna i Pite lappmark äro exempel på verkan av 1723 års förordning som föreskrev intensivare kontroll av församlingslivet i Lappmarken. Carl Solander ingav med anledning av visitationen ett memorial till riksdagen och det är tydligt att det är på grund av visitationen som han gör denna framstöt. Tack vare förordningen 1723 öka visitationstillfällena och därmed protokollen med många gånger högst viktiga upplysningar.

5. Frågan om de ^{härbergena} tvenne kyrkohärbergerna har sammanhang med Lappmarken så till vida, att de skulle stödja visitationerna av superintendenten där. Saken kom före vid 1726 års riksdag, och sedermera var ärendet på nytt före.

6. Vid riksdagen 1726-27 företrädades frågan om de två kyrkohärbärgena och efter en grundlig utredning godkändes anslaget. Superintendenten Asp ingav en redogörelse för resultatet av domkapitlets åtgärder vid förverkligandet av 1723 års förordning. Vid densamma var fogad förslag till stat för de lappskolor som skulle sättas i gång och i sitt memorial framlägger superintendenten en del förslag till förbättring av ecklesiastikväsendet i Lappmarken. Han avlämnar även ansökan om prolongation av rikskollekterna till stöd för lappskolorna. Denna fråga fick en olycklig utgång. Kollektorna inhiberades. Superintendenten avled under riksdagen och kunde icke försvara saken. Vid riksdagen ingav prosten Forbus i Torneå ett memorial med flera förslag angående förhållandena i Torne lappmark. Det publiceras här jämte K. Maj:ts utslag på ~~EXXVÄRKA~~ memorialet. Även prästerskapets besvär vid riksdagen rörande Lappmarken samt k. Maj:ts resolution meddelas. Genom superintendenten Asps fränfalle fick prosten Touschier ta vid och han förde en livlig korrespondens med domkapitlet om herrdagspengarna som icke ville räcka till, han hade bestyr för att behålla lappskolekollektorna och ordnade med de lapska böcker som just då blivit tryckta. Hans många brev ge en utmärkt bild av riksdagsledamotens vedermödor och villkor.

7. Den livliga verksamhet som i Norge inletts för lapparnas kristliga undervisning sträckte sig även in på svenskt område. Den norske lappmissionären Jens Kildal kom över gränsen och sökte kontakt med det svenska prästerskapet för att etablera gemensam aktion för lapparnas undervisning. Hans kontakter med de svenska prästerna inberätades till de svenska myndigheterna och frågan om det ifrågasatta samarbetet fördes upp till Kungl. Maj:t. De i denna fråga framkomna dokumenten meddelas.

8. Bland de präster som rekryterades till Lappmarken var Hans Hellman. Han hade svårt att anpassa sig till förhållandena i Jokkmokks församling. Han sökte nog nitiskt fullgöra sin tjänst men råkade i konflikt med kyrkoherden Alstadius, emedan denne icke lämnade honom den lön som han skulle ha. Hellman måste vända sig till Kungl. Maj:t och lyckades endast på det sättet få ut sin rätt. I sina inlagor ger han en livlig bild av lappmarksprästens vedermödor. Hans försök att komma loss från Lappmarken kröntes slutligen med framgång, men endast genom åberopandet av bestämmelsen i den nya förordningen 1723 och han är ett exempel på hur förordningen i detta stycke verkligen kom till giltighet.

9. Joh. Vegelius är en av de flyktingpräster som kom över från Finland på grund av kriget. Handlingarna visa de svårigheter domkapitlet hade att förse lappmarksförsamlingarna med finsktalande präster. Wegelius blev endast några få år i Lappmarken och hade stora svårigheter att övervinna. Han blev lärare i Torneå skola efter en märklig aktion av stadens borgerskap, återvände senare till Finland. Han har gjort sig ett berömt namn genom den postilla som han utgav på finska. Hans tid i Enontekis torde hellre tillhöra föregående del av denna dokumentsamling.

10. Johan Antilius är ytterligare ett exempel på de svårigheter domkapitlet hade att besätta lappmarkstjänsterna. Han hamnade visserligen i Kengis men hans mellanhavande med domkapitlet innehåller en del betydande poänger.

11. Mikael Wikman kom från den finska befolkning som blev nybyggare i Ångermanland (Viksjöföfinnarna) och ansågs därför lämplig att bli präst i Övertorneå vid lappmarksgränsen. Efter mycket krångel blev han placerad i Enontekis, men hans egendomliga lynne skapade åtskilliga förvecklingar där. Han kom slutligen till Piteå, där det även uppstod en del krångel. Han var far till den Wikman som blev upphov till väckelse i Tornedalen.

12. Om rikskollekterna till lappmarksskolorna föreligger ett stort material i direktionens över Lappmarkens ecklesiastikverks handlingar och bland domkapitlet akter. Några kollektären den ha sammanställts och kunna möjligen kompletteras i riksbankens arkiv. De äro betydande för gången av kollektinsamlingen och böra på något sätt komma med. En del av materialet presenteras här.

Visitationsprotokoll från detta tidsavsnitt äro icke infogade bland dokumenten.

Astadius i skiv. 15 aug. 1726
f. Mons. von Hellmanns biterakt
vid Skallagrytet
Se Astadius